

ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN

H. Szász Anna Mária: *Aldous Huxley világa*. Európa Könyvkiadó, 1984

Aldous Huxleyban a polgári radikalizmus irányadó eszmei forrását Magyarországon a Babits szerkesztette Nyugat alkotói látták meg, ám, szinte ezzel egyidőben, az akkor már saját külön útját járó Németh László is megkülönböztetett figyelemmel fordult a *Pont és ellenpont* írója felé, hogy nagyon rövid időn belül egy egész nemzedék, az esszéírók tekintsék őt eszmei cídjüknek a „félbarbár hordamítosok”-kal vívott szellemi harcuk során. H. Szász Anna Mária könyvében idéz egy mind ez ideig ismeretlen nyilatkozatot, mely megerősíti a mérhetetlenül intenzív szellemi hatás tényét; Gábor Dénes, a későbbi Nobel-díjas fizikus vallomása szerint. „... korai regényei... úgy hatottak rám és közép-európai értelmiségi társaimra, különösen hazámban, Magyarországon, mint az elektromos áraműtes... végre itt volt egy entellektüel, aki olyan volt, mint mi, csak tökéletesebb, és egy angol társadalom, amelynek létezéséről — Galsworthy, Wells, Shaw, sőt D. H. Lawrence olvasása nyomán — sejtelmünk sem volt, ahol ugyanazokról a dolgokról vitatkoztak, amelyekről mi a kavéházban; egy igazi entellektüel társadalom, amelyben az ördögi könyvkiadó vagy a műkereskedő volt az egyetlen üzletemberr. Nem csoda, hogy azonnal szívünkbe zártuk.”

H. Szász Anna Mária könyve a tárgyilagos szaktörténész tollával íródott, messzenemően tiszteli az irodalom- és társadalomtörténeti tényeket. Nem minősíti önkényesen, ennek következtében nem áll fenn a torzulás veszélye sem, az életműből kiszűrt meglátások világítják meg az írói pálya lényeges mozzanatait.

Elfogadja az életmű hármasságát, ezen belül azonban lényegesen módosítja a pálya első és harmadik szakaszának mindmáig érvényben lévő minősítését. Huxley lázadó korszakának nihilizmusa és frivolitása korántsem tekinthető esetében az intellektus végső határának. Az 1925-ben megjelent *Az út mentén* című esszékötet elemzése során H. Szász Anna Mária rámutat, hogy a könyv „arra is újabb bizonyítékot szolgáltat, amiről a regényekből csak áttételesen lehet következtetni, hogy tudniillik a kortárs olvasói köztudatban romlott nihilistaként élő Huxley tiszta lelkű és meggyőződéses moralista volt, majd Huxleyt idézi, miszerint: „... mindamellettt létezik a művészi érdemnek egy abszolút mércéje, és ez a mérce végső elemzésben erkölcsi mérce.”

Az életpálya második szakaszának vizsgálatakor a szerző jószerevével megerősíti, f. n. szövevé, okfejtéseivel és következtetéseivel pedig tovább árnyalja a Huxleyről, az európai méretű intellektusról kialakított képet. Figyelmének középpontjában az a mondat áll, melyben az angol szerző kimondja: „Az emberi nem egyre növekvő rémülettel tölt el.” 1932-ben fogalmazódik meg a vallomás, és a mögötte rejlő életérzés szinte

determinálja a harmincas években született műveket is. H. Szász Anna Mária szerint Huxley számára „az élet és a valóság az elsődleges, fő érték, s hozzájuk képest az ideák világa csak másodlagos absztrakció...” Fontos megállapítás ez azokkal szemben, akik Huxleyban már ekkor a misztikust szeretnék látni.

A körültkintő elemzés érzékeltetésére érdemes a könyv írójának a tudatfolyam ábrázolásának lényegével kapcsolatos észrevételét idézni. Szerzőnk a *Pont és ellenpont* kapcsán leszögezi, hogy Huxley pontosan ellentétes módszert alkalmaz, mint a tudatfolyam első, regénybeli megörökítői. „Joyce és Virginia Woolf újítása éppen abban állott, hogy a homályos, artikulálatlan tudatfolyamatokat verbalizálják eredeti töredékességükben, Huxleynél viszont a lelki folyamatok a legmagasabb tudatosság szintjén regisztrálódnak. Akár az elbeszélő ad belső portrét valamelyik szereplőről, akár a szereplő maga végez önfelmérést, a lelki jelenségek szigorúan okozati viszonyokba rendeződve, tökéletes racionalizáltságban kerülnek felszínre...”

A könyv a pálya harmadik szakaszának a kezdetét nem a korábban elfogadott 1945-re datálja, hanem jóval korábbra, 1937-re, amikor Huxley elhagyja Európát és az Egyesült Államokba települ át. Ekkor kezdődik „a próféta és a világmegváltó bölcs nem egészen egyértelmű szereköré”-nek korszaka, amikor is az angol szerző „egértelműen és következetesen a misztikus spiritualizmus nézőpontjából szemlélte az emberi világot”. A magatartás- és szemléletbeli változást művei is híven tükrözik, az 1937 után írott regényei sokkal gyengébbek a korábbiaknál, mégpedig azért, mert „a moralizáló-didaktikus elem túlsúlyba kerül a szépirodalmi jelleg, az esztétikum rovására”.

H. Szász Anna Mária munkájának erényei köré tartozik az is, hogy a regényíró nem részesíti előnyben az esszéíróval szemben, a műfaji elkülönülést az életmű két, egyaránt fontos, szervesen összetartozó területének tekinti, s ezzel talán új lendületet adott a Huxley-kutatásnak. Hiszen mind ez ideig a közvélemény és részben az irodalomtörténet számára is csak a regényíró Huxley létezett. Míg regényei közül szinte valamennyi, addig tizennyolc esszékötete közül teljességében csupán egyetlenegy olvasható magyarul — három rövidebb esszéjén kívül.

MÁK Ferenc